

לשוננו לעם

עורך: חיים א' כהן

מתוך

כרך נא-נב, תש"ס-תשס"א

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

איך אומרים "הורֶסְט" בעברית?

שתיים מצורות הנוף, בעקבות התהליכים הטקטוניים שעיצבו אותו, הן דבר והיפוכו: גוש עטור קווי העתק שהונמך מפני סביבתו, הנקרא בלשוננו בשם **בָּקַע** (ובמינוח הגאולוגי גְּרָאבֶן [גרמנית: graben]), כדוגמת "בקע הירדן" החוצה את ארצנו לאורכה, ולעומתו גוש דומה, שהוגבה מעל פני השטח (ההורֶסְט [horst]), "קן" בגרמנית) – כדוגמת הר מצדה – מכונה בצירוף **גוש מורס**, ועד היום לא נקבע לו מונח עברי הולם בן מילה אחת.

כדי למלא את החסר הזה, הבאתי אל חניכיי שתי הצעות משלי לעניין זה: תחילה ניסיתי לתת בפייהם את השם **סִין**, הוא הבליטה הגזורה בלוח עץ הנתקעת בתוך **גְּרִז**, השקע שבלוח האחר, לשם חיבורם של שני הלוחות זה לזה. אך כיוון שבצורות נוף עסקינן, הצעתי במקום **סִין** גם את הצורה המקראית **סִנָּה** (שמואל א יד, ד) – כינויו של שן הסלע בנחל מכמס, בן זוגו של "בוצץ" אשר מעבר לנחל מזה. לצערי, בהיעדר הלכה פסוקה ותימוכין בספרות המקצועית, לא נקלטו השמות הללו – וכך נותרתי באין בררה עם **בקע וגוש מורס** וחצי תאוותי בידי.

את הרעיון הגואל הוליד בסופו של דבר דווקא ניגודו לכאורה של **סִין** – **גְּרִז**, שם מן השורש גר"ז שעניינו חיתוך וכריתה (כמוהו כשורש גז"ר שבשיכול עיצורים), ושממנו נגזר גם השם **גְּרִזָּן**, הפועל **נִגְרַז** (ראה תהלים לא, כג), והשווה גם לערבית: جرز – 'גזר', 'כרת'.

מן השורש הזה שעניינו, כאמור, חיתוך וכריתה, אני מציע לגזור את המונח **מְגִרֵז** כתרגום להורסט. תמיכה להצעה זו אני מוצא גם בשם **גריזים**, שמו של ההר אשר לצד העיר שכס, אולם לא ההר הידוע לכול בשם זה, כי אם הר כְּבִיר, שהוא דוגמה מובהקת להורסט. לזיהוי זה ראוי ליחד שורות אחדות:

חלקו העילי, הצר והתלול, של נחל תרצה (ואדי אברד) יורד משכם וחוצץ בין שני הרים הנשקפים זה על זה – הר עיבל במערב והר כְּבִיר במזרח. זה עשרים שנה ויותר סוקר הארכאולוג אדם זרטל את צפון השומרון (שאותו הוא מכנה "הר מנשה"). בצפון מזרחו של הר עיבל (מקום שאין רואים ממנו את הר גריזים, בעוד הר כביר נשקף משם במלוא הדרו) חשף זרטל מבנה דמוי

מזבח מימי ההתנחלות, שהוא מזהה אותו לפיכך כ"מזבח יהושע". ואכן, תיאורו של ספר יהושע על חידוש הברית שבו עמדו כל ישראל "חציו אל מול הר גרזים והחציו אל מול הר עיבל" (יהושע ח, לג) מתברר מכאן ומתממש כעל כף היד. בבקעת תרצה שלרגלי הר כביר זוהו בסקר גם "הגִּלְגָל" ועמו אף "דרך מבוא השמש" (המוליכה לעבר הים התיכון שבמערב) המוזכרים שניהם יחד עם הר גרזים והר עיבל (דברים יא, כט-ל). על כן מציע זרטל לראות בהר כְּבִיר את הר גרזים שבמקרא. לדעתו, הועתק לימים שמו המקורי אל ההר המתנשא מדרום לשכם (שאוּלִי הוא הר צלמון הנזכר בשופטים ט, מח). את העתקת שם ההר הוא מייחס לשומרונים שעשו זאת שעה שהוכרחו לבנות בראש ההר את מקדשם. במתן השם "הר גרזים" הם ביקשו להעניק להר קדושה יתרה.

העולה אל המצפה שבראש הר כביר יבחין בבירור במתלולים העוטרים אותו סביב סביב: לאורך צפון מזרחו מתלול העתק, הנופל באחת אל בקעת תרצה שלרגליו; בצפון מערבו מתלול כפיפה חריף הגולש אל נחל תרצה עילי; לאורך דרום מערבו מתלול העתק המשתפל לעבר בקעת בית-דגין הארוכה, מזרחה לשכם, כשהיישוב אלון-מורה דבוק אל צלעו; ובדרום מזרחו סדרת מתלולי העתק הגולשים אל בקעת הירדן.

לעומת זאת, להר גרזים המקובל עלינו מתלולים חריפים רק בפינתו הצפונית מזרחית המתנשאת מעל העיר שכם ועמק המכמתת שלרגליה. מדרון העתק של ממש, כלומר "גרזיה/גזירה" פשוטה כמשמעה, ניכר בהר בקטע קצר בלבד ותלול פחות, מערבה מכאן, מעל שכונתם העירונית של השומרונים ולעבר ראפדיה, הכפר שנבלע בתחומי העיר המתרחבת. מדוע אפוא זכה דווקא הר זה בשם "גרזים", ועוד בלשון ריבוי, שם שמשמעותו 'גרוז' (גזור) מכל עבריו?

אמנם הר כביר איננו "בן יחיד": קמר תרצה, הנמשך לאורך מזרח השומרון, עשוי שרשרת של גושים מורמים, הורסטים, משני עבריה של בקעת תרצה, שיצרו את סירוגי הרכסים והבקעות לאורך הקמר. כך מתנשאים כאן גם ראס ג'דיר וג'יבל טמון בצפון מזרח, עם רכס יאנון דרומית מערבית להר כביר. אולם מכל אלה מתייחד הר כביר בעיזו התבליט (הניגודים הטופוגרפיים) שלו, ואף כי איננו הגבוה שבחבורה, הריהו הנישא שבכולם, שהרי מדובר כאן בגובה יחסי ולא בגובה מוחלט. הר כביר מתנשא מעל כל סביבותיו עטור מדרונות חריפים, פְּרוֹתֵיהֶם של העתקים וכפיפות – ולפיכך יאה לו ביותר השם "גרזים". אף אין פלא שבערבית הוא נקרא "גיבל כביר", ואולי לא לחינם הציבה מסורת העם המקומית את קבר שיח' בלאל, ה"מואדין" (הקורא לתפילה) של מוחמד, דווקא בראשו. ואם מקבלים אנו

שזהו הר גריזים של תקופת המקרא, אפשר אף להבין יפה את בעל ספר שופטים שהעמיד עליו את יותם לשאת ממנו את משלו באוזני בעלי שכם (שופטים ט, ז).

ההצעה לקבוע את השם **מַגְרִז** כמונח עברי המבוקש זה מכבר להורסט נתמכת אפוא גם בהצעת הזיהוי של אדם זרטל באשר להר גריזים המסתייעת גם בעיוננו כאן בשם זה, לשון הריבוי מן השורש גר"ז.

הידעת?

צֶלַע

בשנת תשנ"ח קבעה האקדמיה: "הצורה המלעילית **צֶלַע** תשמש גם בנפרד" (ישיבה רל"ט מיום כ"ה באדר תשנ"ח, 23 במארס 1998). החלטה זו באה לקיים את המקובל בדיבור העברי בן ימינו, שאינו נוהג על פי דרכו של שם עצם זה במקרא.

במקרא נוהג השם **צֶלַע** בשתי דרכים: צורתו בנפרד היא לעולם **צֶלַע**, ובמלרע, כגון: "וַיֵּבֶן ה'... אֶת הַצֶּלַע" (בראשית ב, כב) – על דרך שאר המילים שבמשקל זה: לֵבָב, שֶׁעַר ועוד, אולם בנטייתו הוא נוהג כשמות מן המשקל הסגולי-מלעילי: "**צֶלַע** המשכן" (שמות כו, כו), "עַל **צֶלַע**ו האחת" (שמות כה, יב), ועוד. כמה מספרי השימוש, מדריכי לשון וכיו"ב, נהגו להעמיד דרך כפולה זו כהנחיה הלכה למעשה גם באשר לדיבור החי בן זמננו, וקבעו שהצורה **צֶלַע** בנפרד היא צורה שגויה.

החלטת האקדמיה מבטלת אפוא גישה זו, ומקיימת, כאמור, את המקובל בעברית החיה בת ימינו.